

Xəzərin suyu çəkilməkdə davam edir

Bu, iqtisadi və ekoloji fəsadlara səbəb olur

Xəzər dənizinin səviyyəsi enməkdə davam edir. İqlim dəyişiklikləri ilə əlaqədar yağıntıların az olması, buxarlanmanın artması dəniz suyunun azalmasına təsir edən əsas səbəblər-dəndir. Dəniz səviyyəsinin azalması balıqçılıq, kənd təsərrüfatı, neft sənayesi və gəmiçilik kimi sahələrə mənfi təsir göstərir. Alimlər Xəzərin səviyyəsinin enməsinin qarşısındakı illərdə də davam edəcəyini proqnozlaşdırırlar.

Son məlumatlara əsasən, Qazaxıstan sahilləri yaxınlığında Xəzər dənizinin orta səviyyəsi mənfi 29,31 metrə qədər enib və son 18 ildə dənizin səthinin sahəsi 36 min kvadratkilometr azalıb. Məlumat əsasən, Xəzərin şimal-şərq hissəsində dəniz səviyyəsi mənfi 29,15 metrə, şərq hissəsində isə mənfi 29,46 metrə çatıb.

Dünyanın ən böyük qapalı su hövzəsində gedən hazırkı proseslər dəniz sahilində yerləşən 5 ölkənin iqtisadiyyatına təsirsiz ötürmüşür. Bu baxımdan son illər Xəzəryanı dövlətlərin əsas müzakirə predmetlərindən biri də dənizin son vəziyyətidir. Çünki bu problemin həlli region ölkələrinin əməkdaşlığını tələb edir. Xəzər vasitəsilə həyata keçirilən global layihələrə nəzər saldıqda isə həm də beynəlxalq söylərin birləşdirilməsi vacibdir.

Dənizdəki geriçəkilmənin Xəzəryanı ölkələrin iqtisadiyyatına təsirləri

Xəzərin səviyyəsinin enməsinin iqtisadi fəsadları ilə bağlı Milli Məclisin deputatı Vüqar Bayramov qəzetimizə açıqlamasında bildirdi ki, dənizdəki geriçəkilmələr həm də iqtisadi baxımdan arzuolunan deyil. Çünki bu, bir tərəfdən Xəzəryanı ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrə təsir göstərir, digər tərəfdən isə Xəzərin potensial və imkanlarından daha geniş şəkildə istifadə ilə bağlı gələcəkdə müəyyən çətinliklər yarada bilər. "Bu həm də ekoloji məsələdir. Ətraf mühitin qorunması, ekoloji sağlamlıq baxımından da dəniz səviyyəsinin enməsi yaxşı hal deyil. Hazırkı proses Xəzər dənizi ilə əlaqəli layihələrin icrasına da maneə yarada bilər", - deyərək əlavə etdi.

Deputat qeyd etdi ki, müşahidə olunan məsələlərdən biri Xəzəryanı ölkələrin daha çevik şəkildə bu problemə bağlı tədbirlər həyata keçirməyə çalışmasıdır. Azərbaycan Xəzər problemi ilə bağlı Mərkəzi Asiya ölkələri ilə apardığı danışıqlarda öz mövqeyini, eyni zamanda təkliflərini təqdim edir. Azərbaycan Xəzər dənizinin mövcud biosisteminin qorunmasında və dəniz səviyyəsinin azalmasının qarşısının alınması ilə bağlı tədbirlərin görülməsində maraqlıdır.

Xəzərin hazırkı durumunun bütün Xəzəryanı ölkələrə mənfi təsir göstərdiyini deyən V.Bayramov bildirib ki, dəniz suyunun azalması həm layihələrin ic-

rasına maneə baxımından, həm də nəqliyyat və logistika aspektindən arzuolunan deyil: "Məhz buna görə Azərbaycanın digər Xəzəryanı dövlətlər, xüsusilə Mərkəzi Asiyadakı tərəfdaşlarla birlikdə bu istiqamətdəki sistemli fəaliyyətində məqsəd problemin bu ölkələrin iqtisadiyyatına neqativ təsirlərini minimuma endirməkdir".

Xəzərin enməsinə təsir göstərən əsas amillər

Dəniz suyunun azalması onun biomüxtəlifliyinə də təsir edir. Belə ki, bəzi növlərin populyasiyası zəiflədiyi halda, bəziləri isə yox olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalır. Bu da dəniz sahilində yerləşən əhəlinin sosial-iqtisadi həyatına mənfi təsir göstərir. Ümumilikdə Xəzərin üzləşdiyi problem ekosistemə ciddi zərbə vurmaqla yalnız dənizin fauna və florasına deyil, həm də cəmiyyətin yaşayışına neqativ təsir edir.

Elm və Təhsil Nazirliyinin Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun Xəzər dənizinin sahillərinin və dibinin geomorfologiyası şöbəsinin müdiri professor Əmir Əliyev qəzetimizə açıqlamasında bildirdi ki, hazırda Xəzər dənizinin səviyyəsi enmə dövründədir. Dənizin səviyyəsi 1995-ci ildən bu günə qədər təxminən 2,1 metr aşağı düşüb. O qeyd etdi ki, ötənillik məlumatlara görə, təxminən 18 sm, ondan əvvəlki ildə isə 20 sm enmə müşahidə olunub. "Amma səviyyənin düşmə tempi son illər azalıb. Xəzərin səviyyəsinin dəyişməsi periodikdir və təbii proseslə bağlıdır. Dənizin səviyyəsi 200-250 il qalxır, daha sonra bu müddətdə enir. Ən yüksək səviyyə 1805-ci ildə qeydə alınıb ki, o da bugünkü səviyyədən 5 metr yuxarı olub. Əsrin ortasına qədər səviyyənin enməsi davam edəcək", - deyərək professor əlavə etdi.

Şöbə müdiri bildirdi ki, Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsinin əsas səbəbi onun su balansına bağlıdır. Su balansına dedikdə dənizə gələn və gedən suların fərqli tutumu nəzərdə tutulur. Xəzərə gələn daxili çayların gətirdiyi və yeraltı sulardır. Çıxan hissəsi isə Xəzərdən gedən, xüsusilə Qarabogağzöl körfəzinə axan su və orada gedən sürətli buxarlanmadır. Qidalandırıcı suyun 80 faizi Volqa çayının payına düşür. Son 20 ildə Xəzər dənizinin səviyyəsinin enməsində iqlim faktorundan əlavə, antropogen amillərin də mühüm rolu var. Müəyyən olunub ki, səviyyənin dəyişməsində 85 faiz iqlim faktoru, 10 faiz antropogen, 5 faiz isə tektonik proseslər rol oynayır.

Ə.Əliyev vurğulayıb ki, son illərdə Xəzərə gələn çaylara olan antropogen təsirlər dəniz səviyyəsinin enmə prosesini sürətləndirib: "Volqa çayı təxminən 3,5 min kilometr məsafədə Rusiya ərazisindən keçərək Xəzər dənizinə tökülür. Bu ərazidə təxminən 120 milyona qədər əhali yaşayır. Burada yaşayan əhəlinin içməli su ilə təminatına, kənd təsərrüfatına, sənayeyə, hidroelektrik stansiyaların qurulmasına, su anbarlarının tikilməsinə ildə təxminən 40-50 kub kilometr su sərf

olunur. Qlobal istiləşmə nəticəsində gələn suların, yəni qar və yağış gətirən siklonların sayında da 30 faizə qədər azalma müşahidə olunur. Bundan başqa, son illərdə antropogen təsirlər və Xəzərin suyunun temperaturunun artması nəticəsində dənizdə buxarlanma da artır".

Alim Xəzərin səviyyəsinin əsrin ortasına qədər daha 1-1,5 metr düşəcəyini proqnozlaşdırıldığını deyərək bildirib ki, son yüz ildə Xəzər dənizinin səviyyəsinə kəskin dəyişmə üç dəfə müşahidə olunub: "1930-cu ildən 1977-ci ilə qədər səviyyə 3,2 metr aşağı düşüb, 1978-ci ildən 1995-ci ilə qədər səviyyə 2,5 metr qalxıb, 1996-cı ildən bu günə qədər isə səviyyə enməyə davam edir. Yəni bu hadisə 60-70 il öncə də baş verib".

Ziyan çəkən əsas sahələr

Şöbə müdiri dəniz səviyyəsinin enməsinin neqativ təsirləri olduğunu vurğulayaraq ən çox təsirin gəmiçilik sahəsinə olduğunu bildirib. Gəmilər limanlara kanallar vasitəsilə daxil olduğundan, kanallardakı su çəkildikcə problemlər yaranır. İkincisi, neft-qaz sənayesinə mənfi təsir göstərir. Su səviyyəsi endiyindən dənizdə olan platformalara yaxınlaşmaq, iş aparmaq gəmilər üçün çətin olur. Digər təsir balıqçılıq sənayesinədir. Eyni zamanda kənd təsərrüfatı mənfi təsirə məruz qalan sahələrdəndir. "Elə yerlər var ki, dəniz 100-200 metr çəkilib. Qızılağac körfəzi ərazisində dənizin 2 kilometrə qədər çəkilməsi müşahidə edilir. İqlimlə əlaqəli proses olduğundan dənizin geri çəkilməsinin nə qədər davam edəcəyini dəqiq demək olmaz, çünki havanı proqnozlaşdırmaq çox çətinidir. Xəzər canlı orqanizm kimi nəfəs alır, gah qalxır, gah da enir. Xəzər nə çox qalxa, nə də enə bilər", - deyərək əlavə etdi.

Ə.Əliyevin fikrincə, Xəzər dənizindəki periodik dəyişmələr onun pasportudur. Yəni bu proses davamlıdır, amma antropogen təsirləri azaltmağa çalışmaq, dənizi qidalandıran çayların suyundan qənaətlə istifadə etmək lazımdır. Xəzər 5 milyon il ərzində mövcud olub, səviyyəsi həmişə dəyişib və hər zaman dəyişəcək. Bəzən dəniz suyunun 18-20 metr enəcəyi bildirilir, amma bunlar doğru deyil. Şimal hissəsində 4 metr enmə olarsa, ərazi bataqlığa çevrilir. Xəzərin bioloji resurslarının isə 90 faizi oradadır. Bu hadisə tarixdə heç vaxt olmayıb, yəqin ki, olmayacaq.

Deyilənlər də göstərir ki, Xəzərdə suyun enmə sürəti bir qədər azalsa da, ümumi fonda dəniz səviyyəsi enməyə davam edir. Hazırda global problemlərdən olan iqlim dəyişmələri ilə mübarizə bütün dünya dövlətlərinin ən ümdə vəzifələrindən biridir. Görünən odur ki, global istiləşmədən əlavə, antropogen amillər də dünyanın ən böyük gölünə mənfi təsir göstərir. Bu təsirlər birbaşa olaraq Xəzəryanı ölkələrdə, dolayısı ilə isə daha geniş coğrafiyada özünü büruzə verir.

Əsmər QARDAŞXANOVA,
"Azərbaycan"